

A lokalitás reneszánsza

Vári Anna–Joanne Caddy (eds) *Public Participation in Environmental Decisions: Recent Developments in Hungary*. (Budapest: Akadémiai Kiadó 1999.)

A környezet ügye általában is ritkán engedi meg, hogy érintettségünkön és érzelmi túlfűtöttségünkön fölülemelkedve igyekezzünk megoldani problémáinkat, hát még ha egy könyv az utóbbi évtized néhány jól ismert hazai környezeti konfliktusát tárgyalja. Ennek a kötetnek mégis éppen a tudományosság mércéjével mért visszafogottság az egyik legnagyobb erénye. Hosszú évek kutatásainak kikristályosodása az a hét esettanulmány, amelyek mindegyikét különös szakmai gonddal, a műfaj követelményeit teljes mértékben kielégítve készítették el a szerzők. Kilenc (6 magyar és 3 amerikai) kutató mondja el hét magyarországi környezetügyi (konfliktus)-történetét. Az elemzett környezeti döntéshozatali esetek – az M0 körgyűrűtől (Joanne Caddy és Vári Anna) a paksi kis- és közepes radioaktivitású hulladékok elhelyezésén (Vári), a litéri gázturbinás tartalékerőmű létesítésén (Vári), az Algyőre tervezett erőműberuházáson (Caddy), a Ráckeve–Soroksár ökorégió (Csepiga Zoltán) és a sátorlajaujhelyi települési környezettervezésén át (Vásárhelyi Judit és Vári Anna) a hazai részvevők mellett nemzetközi szereplőket is magába foglaló PHARE-projektig, mely a magyar vízminőség-védelmi szabályozás és menedzsment korszerűsítését célozta (Kisgyörgy Sándor és Vári Anna) – bemutatják, hogy a rendszerváltozást élő Magyarországon milyen „társadalmi tanulási folyamat” zajlott és zajlik a részvételi demokrácia mechanizmusainak megteremtésében, megértésében és gyakorlásában.

Bár nyugodtan mondhatnánk, hogy tulajdonképpen kilenc esetet elemez a kötet, hiszen a kilencedik fejezet (Vári Anna és John Rorhbaugh tollából) az első Nemzeti Környezetvédelmi Program kialakításának történetét követi nyomon, míg a tizedik fejezet (a pécsi FACT kutatócsapat, név szerint Füzesi Zsuzsanna és Tistyán László, valamint Charles Levenstein) egy konkrét környezeti kockázat, a közlekedés okozta ólomszennyezés társadalmi percepciójának és kommunikálásának pécsi tapasztalatait ismerteti. Az első és az utolsó fejezetek pedig tulajdonképpen keretet adnak ezeknek az eseteknek. Az első fejezetben Joanne Caddy tárgyalja igen részletesen a környezetügyi döntésekben való társadalmi részvétel formális szabályait, előírásait és lehetőségeit Magyarországon. Ezzel mintegy megteremti a rákövetkező esetek vonatkozási pontját: vajon hogyan tölthető föl és töltődik meg szubsztantíve a társadalmi részvétel eme szükségesnek – szerencsére – semmiképpen sem mondható eszköztára hazánkban? Az utolsó fejezetben pedig a kötet két szerkesztője ad egy rövid összegzést tapasztalatairól, a levonható tanulságokról, sőt az általuk föltárni vélt trendekről is. E záró írás megerősített abban, hogy ez a kötet a diszciplináris kategorizálást tekintve a környezetügy közpolitikai (*public policy analysis*) és környezet-szociológiai (*environmental sociology*) kutatásaiban foglal helyet. A kötet két szerkesztője szerzőként is hangsúlyosan szerepel: a tizenegy fejezetből egyedül vagy

társszerzőként kilenc tanulmányt jegyeznek. Kötetükben a tudományos megalapozottság nem abban jelentkezik, hogy elméleti (a jelen témában döntéseméleti) modellektől hemzseggő oldalakat találunk. Ez a könyv valóban más műfajban íródott. Az esettanulmányok inkább narratívák, semmint általánosítható és általánosított modellek. Ám éppen ezért jóval gazdagabban is illusztrálják a vizsgált kérdéskört, mint az elvontabb elméletek. A történetek élettel teliek, a feszültségek jól kitapintathatók, csakúgy, mint a sikerélmények. Mindemögött azonban jól érzékelhető a metodológiai és diszciplináris elkötelezettség is.

A környezetügyi döntéshozatalban való társadalmi részvétel nagyon sok izgalmas kérdést érint. A mi tudományterületünkön – a közgazdaságtanban és részben a menedzsment tudományban is – magának uralkodó szerepet vindikáló racionális döntésemélet minden próbálkozás ellenére sem tud valójában mit kezdeni a „racionalitások” sokféleségével. Ebben a kötetben azonban szembe kell néznünk például a „laikus kontra szakértői tudás” rejtett és kevésbé rejtett hatalmi viszonyaival. Az utolsó fejezetben a szerkesztők maguk is leírják, hogy hazánkban a környezetvédelemmel kapcsolatos beruházásokról hozott döntésekben a rendszerváltozásig, de nyomaiban még később is, a műszaki értelmiségiak hatalma volt a meghatározó. A beruházási döntések műszaki, esetleg pénzügyi optimalizálási kérdésekként tűntek föl. Az érintett közösségek szerepe nem volt jelentős, hiszen ők „nem értettek” a – technológiailag sokszor valóban nagyon bonyolult – problémákhoz. A döntésekben való társadalmi részvétel gyakorlata azonban éppen azt mutatta meg, hogy a laikus tudása nem „csökevényes”, hanem *más*. Erre a nem szakértői tudásra szintén nagy szükség van a közösségi döntések során.

A kötet egyik legizgalmasabb története az M0 körgyűrűről szól. Ez az eset éppen arra világított rá, hogy mennyire elnyomható a laikus véleménye, amikor a „szakértők” állnak vele szemben. Akiket a számításokon kívül ráadásul sok-sok pénz is támogat. Ez és a paksi veszélyeshulladék-tároló, vagy az algyői erőmű története – legalább részben – szintén példák a szakértői hatalom és az érintettek sokszor egyenlőtlen küzdelmére. A helyi lakó- és érdekközösségek a könyv lapjain azonban nem kizárólag úgy tűnnek föl, mint kiszolgáltatott áldozatok. Az esettanulmányok azt is példázzák, milyen gyorsan „belenőtt” néhány társadalmi csoport, szervezet abba a ruhába, amit az évtized elején megjelent, a részvételt szabályozó törvényi keret jelentett. Gondoljunk például a litéri gázturbinás erőműről vagy a sátoraljaújhelyi szelektív hulladékgyűjtésről szóló történetekre! Nagyon gyors és hatékony összefogás jellemezte mindkét közösséget. A könyv egyik legfontosabb mondanivalója éppen az, hogy a részvételi demokrácia gyakorlásához szükséges formális szabálygyűjtés megléte önmagában még nem garancia a bevonáson alapuló közvetlen hatalomgyakorlás lehetőségére. Ehhez tudásra – ha úgy tetszik, egy másfajta szakértelemre – és a jogszabályok által biztosított eszközök kihasználásához elengedhetetlen készségekre is szükség van.

A részvételen alapuló döntéshozatal nemcsak azok számára járhat haszonnal, akik lobbiznak valamiért, azaz a környezeti ügyek esetében leginkább valami ellen. Az esettanulmányok legalább annyira példázzák azt is, hogy a szabályok adta eszközökkel élni tudó „másik oldal” is sokat nyerhet, ha a vállalati és politikai döntéshozók már a döntéselőkészítés korai szakaszában kikérik az érintettek véleményét. A kérdés inkább az, hogy vajon egy ilyesfajta, a részvételre annak hatékonysága miatt

alapozó „instrumentális” szemlélet nem bizonyul-e időnként elégtelennek? Mi történik például, ha a környezet ügyét nem személyesíti meg erőteljes nyomásgyakorlásra alkalmas csoport? Akkor minden megengedett? Vagy az érintettek részvételén alapuló döntéshozatalnak lenne egy „mélyebb” etikája? Legalább két olyan modern elmélet van, amelyik a döntésekben való részvételt öncélként ismeri el: mind az érintett- (*stakeholder*-) elmélet a menedzsment tudományban, mind a habermasi diszkurzusetika a politikai- és morálfilozófiában központi jelentőségűnek tartja, hogy egy probléma fölmerülése esetén az érintett felek egyenrangú kommunikációban tisztázzák érdekeiket és próbáljanak megegyezni. Ezekben a megközelítésekben a részvétel nem formális keret, hanem szubsztantív eleme az együttélésnek, ha tetstszik, önmagáért való cél. A mélyökológiai (*deep ecology*) szemlélet is arra tanít bennünket, hogy az emberi életet is lehetővé tévő élővilág tisztelete morális parancs. Tekintheünk a kötetben bemutatott környezeti konfliktusokra úgy is, hogy azok „kiváló” terepei voltak a demokrácia tanulásának. Tehát az általánosabb eszközt (a részvételt) nagyon fontos problémákra alkalmazva fejleszthették a felek. Így a két szerző az M0 körgyűrű esete kapcsán meg is fogalmazza ezt a gondolatot. Azt is hozzáteszik, hogy ezeket az eszközöket ráadásul csakis az alkalmazás során lehet elsajátítani. Szerintük az itt tárgyalt problémák tanulságait a civil szféra és a politika egyéb területein is hasznosítani lehet. Saját szakterületünkre vonatkozólag is megjegyezhetjük: az üzleti életben is aktuális ez a probléma. Az érintettek (munkavállalók, fogyasztók) ott is egyre erőteljesebben hallatják hangjukat. Az analógia persze nem tökéletes, de a részvételt, bevonást követelők érveinek morális megalapozása nem sokban különbözik az előzőekben említettektől.

Remélhető, hogy magyar nyelven is előbb-utóbb elérhető lesz ez a kis kötet. Nagyon sokat tanulhatnának belőle a hazai döntéshozók; üzleti és kormányzati környezetfelelősök egyaránt. Az önkormányzatok tiszttségviselői és a zöld szervezetek szakértői, aktivistái számára a történetek olvasása fontos tükör lenne. Erényeikre és hibáikra ismerhetnének rá, miközben mások tapasztalataiból is építkezve muníciót gyűjthetnének a „társadalmi részvétel” küzdelmeihez. Addig is a nemzetközi és a hazai tudományos közösség és az euro-döntéshozók széles rétegei számára elérhető ez a tanulságokkal teli könyv. A környezeti döntéshozatalnak is tanulsága, hogy ha akad segítség, facilitálás, akár szép és jó dolgok is történhetnek.